

KODYFIKACJA PRAWA KANONICZNEGO KATOLICKICH KOŚCIOŁÓW WSCHODNICH

Treść: Wstęp — I. Święte kanony. — II. Kościoły Wschodnie katolickie i wspólne kanony. — III. Przygotowania do Soboru Watykańskiego I. — IV. Pierwsza kodyfikacja wschodnia. — V. Sobór Watykański II a katolickie Kościoły Wschodnie. — VI. Rewizja *Kodeksu Prawa Kanonicznego Wschodniego*. — VII. Charakterystyka *Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich*. — VIII. Inne uzupełniające ustawy. — Zakończenie. — Zusammenfassung

WSTĘP

Katolickie Kościoły Wschodnie, posiadające bogatą tradycję kanoniczną, nawiązującą do znakomitych zbiorów starożytności chrześcijańskiej, otrzymały dwa-
naście lat temu, oczekiwaną od dłuższego już czasu, jednolitą kolekcję prawa
kanonicznego w postaci *Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich*. Kodeks ten
został promulgowany 18 października 1990 roku przez papieża Jana Pawła II
Konstytucją apostolską *Sacri Canones* i wszedł w życie z dniem 1 października
1991 roku¹. Obowiązuje on wszystkie Kościoły wschodnie *sui iuris*, a więc
należące do pięciu wielkich tradycji: aleksandryjskiej (koptyjski i etiopski),
antiocheńskiej (syryjski, maronicki i malankarski), ormiańskiej (ormiański), kon-
stantynopolitańskiej (melchicki, ukraiński, rumuński, italo-albański, słowacki, ru-
sińsko-zakarpacki, węgierski, bułgarski, białoruski, jugosłowiański, albański, rosyj-
ski, grecki) i chaldejskiej (chaldejski i malabarski)².

Kościół katolicki wysoko ceni instytucje, ryty liturgiczne, tradycje kościelne
oraz dyscyplinę życia chrześcijańskiego Kościołów Wschodnich. Świadczą one
wspaniale o wielkich zasługach tych Kościołów wobec Kościoła powszechnego.
*Z tego powodu Kościoły Wschodu jak i Zachodu mają prawo i obowiązek rządzenia
się wedle własnych osobnych przepisów, jako że zaleca je czcigodna starodawność
oraz że bardziej odpowiadają obyczajom miejscowych wiernych i wydają się być*

¹ Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium (dalej CCEO), Typis Polyglottis Vaticanis MDCCCCLXXXIX, AAS 82(1990), nr 11, s. 1033–1353.

² E. E i d, *The Nature and Structure of the Oriental Code*, w: *The Code of Canons of the Oriental Churches*, Rome 1991, s. 34–35. Tekst łaciński: *L'Osservatore Romano* z 27 X 1990, s. 7; J. F a r i s, *The Eastern Catholic Churches: Constitution and Governance, According to the Code of the Eastern Churches*, New York 1992, s. 150; M. B r o g i, *Strutture delle Chiese Orientali sui iuris secondo il CCEO, Apollinaris* 65(1992), s. 299–312.

przydatniejsze do zadbania o dobro dusz³. Kościoły Wschodnie nie będące jeszcze w pełnej łączności z Kościołem katolickim rządzą się tą samą, zasadniczo jedną spuścizną dyscypliny kanonicznej — *świętymi kanonami pochodzącymi z pierwszych wieków Kościoła*⁴.

I. ŚWIĘTE KANONY

Za szczególną część spuścizny liturgicznej i teologicznej, duchowej i ustrojowej poszczególnych Kościołów wschodnich (stąd różnorodność obrządków) uważa się „święte kanony”. Stanowią one jakby jedną wspólną podstawę zasad organizacji wszystkich tych Kościołów. Już w czasie Soboru w Chalcedonie (451 rok) liczba kanonów oscylowała w granicach 500 i uważano je za „powszechne” i „wspólne” dla wszystkich Kościołów wschodnich.

Z badań nad zbiorami kanonów Kościołów Wschodnich wynika, że generalnie mimo pewnych nieścisłości i dodatków, składają się one z kanonów pierwszych trzech soborów ekumenicznych, kanonów Świętych Apostołów (85) oraz kanonów innych licznych synodów (Ancyra, Antiochia itd.). Ponadto w ich skład wchodzi także niektóre kanony patrystyczne, jak np. św. Bazylego i św. Atanazego oraz tzw. kanony wewnętrzne niektórych Kościołów ustalone pod wpływem „świętych kanonów”⁵.

Nieskażoną i niezmienną „naukę świętych kanonów” potwierdzili Ojcowie na siódmym Soborze Powszechnym w Nicei w 787 roku w pierwszej zasadzie kanonicznej tego soboru. W skróconej formie sobór ten ogłosił także te kanony, które — zgodnie z tradycją — wprowadzili łaskawie Apostołowie oraz „sześć świętych soborów powszechnych i synody lokalnie zgromadzone”, a także „nasi święci Ojcowie”. Sobór Nicejski uznał również owe kanony za jeden zbiór praw kościelnych i zatwierdził ten jakby „Kodeks” dla wszystkich Kościołów Wschodnich. Uczynił już to wcześniej synod Quinisextum, zgromadzony w Rotundzie pałacu w Konstantynopolu w 691 roku poprzez dokładniejszy opis tego samego zakresu praw w swym kanonie drugim⁶.

Z drugiej strony, pod koniec pierwszego tysiąclecia, „święte kanony” uznawane przez Kościoły tradycji bizantyjskiej wymienione zostały w uchwałach Synodu w Trullo razem ze 102 kanonami ogłoszonymi przez ten synod, tworząc tzw. „Kodeks Trullański”⁷. Kodeks ten został zatwierdzony przez siódmy ekumeniczny sobór, który potwierdza, że wszystkie „święte prawa kanoniczne” w nim wymienione, zostały sformułowane przez tych, którzy byli *ab uno eodemque Spiritu illustrati*⁸.

Podobnie dzisiejsze Kościoły prawosławne uznają „święte kanony” za *lex fundamentalis communis*, od których normy dyscyplinarne nie powinny odchodzić

³ DKW 5.

⁴ SC, wstęp.

⁵ I. Żużek, Common canons and ecclesial experience in the oriental catholic churches, w: The meeting of eastern and western canons, R. Coppola (ed.), Bari 1994, s. 21–22.

⁶ SC, kan. 2.

⁷ I. Żużek, jw., s. 22.

⁸ Tamże, s. 23.

jako generalnego szkieletu, którym są „święte kanony”, chyba, że dla prawnie uzasadnionej ekonomii. Jest to pewnego rodzaju ewenement (precedens) przy refleksji kanonicznej nad możliwością tworzenia nowych i uwspółcześionych „Kodeksów Wspólnych” dla wszystkich bizantyjskich Kościołów ortodoksyjnych⁹.

Fundamentalne znaczenie „świętych kanonów” potwierdza także *Kormcaja kniga* dla Kościoła rosyjskiego prawosławnego, która zawiera w pierwszej części (rozdziały 1–35) „święte prawa kanoniczne”, a następnie bizantyjskie prawa imperialne, tak jak we wszystkich innych „Nomokanonach”. Po dziewięciu wiekach zastąpiono bizantyjskie prawa imperialne częścią zawierającą „Kodeks z Trullo” w znakomitym rosyjskim tłumaczeniu i bez żadnych dodatków. W 1839 roku opublikowano zbiór po tytule *Kniga prawit*¹⁰.

Synod Panrosyjski (1917–1918) również pokazał stałe zainteresowanie swoich członków, idących podczas przygotowań i obrad w kierunku wierności „ducha i sensu świętych praw kanonicznych”. Zaaprobowany Kodeks dla Kościoła Rosyjskiego w artykule 4 pierwszego rozdziału stanowi: *Fundament dla władz diecezji jest zawarty w Piśmie Świętym i dogmatach wiary ortodoksyjnej przez prawa kanoniczne Świętych Apostołów, Świętych Soborów i Świętych Ojców*¹¹.

II. KOŚCIOŁY WSCHODNIE KATOLICKIE I WSPÓLNE KANONY

Doświadczenia Wschodnich Kościołów Katolickich, gdy chodzi o prawa kanoniczne „wspólne” dla wszystkich Kościołów w pierwszym tysiącleciu, były różne od doświadczeń Kościołów ortodoksyjnych. Jak stwierdza I. Żużek: *Nie jest możliwe zredukować doświadczenia tych Kościołów do jednego, wspólnego mianownika*. Prawa kanoniczne schodziły na dalszy plan i pochłaniane były przez inne prawodawstwa, które oddalały coraz bardziej te Kościoły od tego, co niegdyś było *wspólnym patrymonium dyscyplinarnym* całego Wschodniego Kościoła¹².

Wewnątrz Kościoła katolickiego, od schizmy w 1054 roku aż do Soboru Trydenckiego (1545–1563) trudno było oczekiwać chociażby wzmianki o „Kodeksie z Trullo”. W czasie minionych wieków powszechny Kościół katolicki to przede wszystkim Kościół łaciński — z wyjątkiem mało znanego wówczas Kościoła Maronitów i Chalcedończyków. Do tego okresu należy także godny pożałowania z ekumenicznego punktu widzenia pomysł krucjat na Wschód, gdzie stolice patriarchalne zarządzane i kierowane były przez patriarchów łacińskich¹³.

W historii Kościoła w tym okresie odbyło się jedenaście soborów ekumenicznych: Laterański I, II, III i IV, Lyoński I i II, Wiedeński, w Konstancji, Florencki, Laterański V, I Trydencki. Spośród nich IV Sobór Laterański (1215), w prawie kanonicznym 5, odnowił: *antiqua patriarchalis sedium privilegia*, utrzymujący

⁹ B. Archodonis utrzymuje, że „stare prawa kanoniczne są [...] głównym i fundamentalnym źródłem prawa kościelnego”, za: Kanon 1, s. 46.

¹⁰ I. Żużek, jw., s. 24.

¹¹ Tamże, s. 24–25.

¹² Tamże, s. 26.

¹³ Tamże.

porządek w kościołach patriarchalnych, który został ustalony na Soborze Chalcedońskim¹⁴.

Porządek ten *ordinem traditum in canonibus* potwierdza także Sobór Florencki w *Bulla unionis Graecorum* z 6 lipca 1439 roku. Do tej zasady została dołączona słynna klauzula końcowa *salvis videlicet privilegiis omnibus et iuribus eorum*, która jak wiemy, nie została tak samo zinterpretowana przez Kościół łaciński i grecki, będąc przyczyną wielu nieporozumień w wiekach następnych. Na niczym spełzła również unia zawiązana we Florencji, i to nie tylko z Grekami, lecz również Armeńczykami¹⁵, Koptyjczykami i Etiopczykami¹⁶.

Stwierdzić wypada, że „święte kanony”, choć cytowane w różnych dokumentach soborów i synodów tego okresu, to były w praktyce zepchnięte na dalszy plan. Katolicy obrządków wschodnich nie zawsze byli świadomi ich istnienia, a tym bardziej ich przestrzegania. Szczególnie ta prawda odnosi się do Maronitów i Chaldejczyków, gdzie nie było świadomości istnienia takich kodeksów, jak chociażby „Kodeks z Trullo”¹⁷. Z czterech odbytych synodów pomiędzy 1580 i 1596 rokiem dla Maronitów jasno wynika, że skłaniali się oni do adaptacji swoich praw do dyscypliny zachodniej tak bardzo, że papież Paweł V miał sam przywoływać ich *ad maiorem moderationem*¹⁸. Ten stan rzeczy utrzymywał się aż do Synodu w Mount Lebanon w 1736 roku, który ustanowił dla Kościoła maronickiego prawie kompletny kodeks. Istnieją w nim liczne odniesienia do „świętych kanonów” z pierwszego tysiąclecia chrześcijaństwa, włączając w to Synod w Trullo¹⁹.

Odniesienie do „świętych kanonów” towarzyszyło także innym synodom Wschodnich Kościołów katolickich, które były zjednoczone z Rzymem po Soborze Trydenckim.

Akta Ukraińskiego Synodu w Zamościu, który odbywał się w 1720 roku wielokrotnie powołują się na „święte kanony”, a nawet dosłownie cytują niektóre pojedyncze kanony. Jednak dzieło wprowadzania reformy Soboru Trydenckiego do tego Kościoła sprawiło, że w tym okresie wielu nie było świadomych istnienia *nomocanonu Kormcaja kniga*²⁰.

Trudno jest zaprezentować w skrócie doświadczenie Kościoła melkickiego, gdy chodzi o „święte kanony”, z powodu istnienia podwójnej władzy: prawosławnej i katolickiej. Dopiero w 1724 roku datuje się początek Katolickiego Kościoła melkickiego. Kościół ten w interesującym nas okresie odbył siedemnaście synodów, z których bierzemy pod uwagę synod z 1835 roku zaaprobowany przez Świętą Kongregację Rozkrzewiania Wiary²¹. Synod ten ogłosił zaledwie 25 praw kanonicznych, w których widać pragnienie przestrzegania starych zasad *sacri canones*²². Jest natomiast powszechne przekonanie, że większość praw zwyczajowych Kościo-

¹⁴ Mansi, Conciliorum, 22, s. 989.

¹⁵ *Bulla unionis Armenorum „Exultate Deo”* z 22 listopada 1439 roku.

¹⁶ *Bulla unionis Coptorum Aetiopumque Cantate Deo* z 4 lutego 1442 roku.

¹⁷ Por. np. Benedict XIV, Konstytucja *Etsi pastoralis*, 26 V 1742, par. IX, II.

¹⁸ A. Coussa, *Epitome I*, s. 187.

¹⁹ I. Żużek, *iw.*, s. 29.

²⁰ Por. *Synodus provincialis Ruthenorum habita in civitate Zamosciae anno MDCCXX, Romae 1883*, s. 90, 379, 381–382.

²¹ Mansi 39, s. 322.

²² C. Korolevsky, *Histoire des patriarchats Melkites*, Roma 1911, s. 370.

ła Melkitów miała wspólne podłoże ze „świętymi kanonami”, które jednak w tamtym czasie popadły w prawie kompletne zapomnienie.

Inne Wschodnie Kościoły Katolickie — armeński, chalcedoński, syryjski — były w podobnej sytuacji. Kościoły te również kierowały się raczej w zgodzie ze zwyczajowymi a nie pisanymi prawami, których nieuporządkowana masa i wątpliwy autorytet kanoniczny oraz trudny dostęp, komplikowały jeszcze bardziej rzeczywistość²³.

Swoistą własną i osobliwą historię posiada Kościół malabarski, mocno zlatynizowany jeszcze przed Soborem Trydenckim. Dekrety synodu w Diamper (1599), który ukonstytuował podwaliny dla różnych następnych „statutów diecezjalnych”, nie były inspirowane ani przez „święte kanony”, ani przez inne źródła chalcedońskie, ani nie gwarantowały zabezpieczenia, z niewielkim wyjątkiem, autentycznych malabarskich praw zwyczajowych.

Z drugiej strony należy stwierdzić, że wewnątrz Rumuńskiego Kościoła katolickiego w drugiej połowie XIX wieku, istniała nadal zdrowa i rozsądna znajomość „świętych kanonów”, a ich moc prawna była powszechnie uznana. Znany kanonista Kościoła rumuńskiego Joseph Papp-Szilagyi (późniejszy biskup Magnum Varadinum) w swoim *Enchiridionie iuris Ecclesiae Orientalis Catholicae* wyraźnie nawiązuje do *Codex Canonum Ecclesiae Orientalis*, a szczególnie do „Kodeksu z Trullo”, oddając przy tym szczególne znaczenie „świętym kanonom”²⁴. Z badań nad *Enchiridion* Papp-Szilagyi’a, którego pierwsze wydanie zostało opublikowane w 1862 roku, jasno wynika, że Katolicki Kościół Rumuński posiadał mocną znajomość „świętych kanonów” z pierwszego tysiąclecia. W tych kanonach Kościół ten widział swoją wschodnią tożsamość i był zdolny do osiągnięcia swoich *tranquillitas oridinis*. Łatwo było stworzyć kodeks dla tego Kościoła opierając się na dwóch głównych zasadach: 1) „Kodeks z Trullo” jest wciąż obowiązujący; 2) prawa potrzebne dla Kościoła rumuńskiego, dla których nie ma postanowień w tym „Kodeksie” mają być zaczerpnięte z *jus comlementorum*, to jest z Soboru Trydenckiego oraz *Corpus Iuris Canonici* Kościoła łacińskiego²⁵.

III. PRZYGOTOWANIA DO SOBORU WATYKAŃSKIEGO I

O ożywieniu spraw wschodnich poprzez odszukanie rozproszonych źródeł praw rozmyślał papież Pius IX. Na jego polecenie Jan Baptysta Pitra OSB (późniejszy kardynał) zebrał i pod jego opieką sporządził w dwóch tomach zbiór prawa publicznego pt. „Historia i pomniki greckiego prawa kościelnego”²⁶. Dnia 6 stycznia 1862 roku konstytucją apostolską *Romani Pontifices* powołał Kongregację Rozkrzewiania Wiary do Spraw Obrządku Wschodniego²⁷. Jednym z zadań powierzonych temu urzędowi było *troskliwe kierowanie studiami koniecznymi do zebrań kanonów Kościołów wschodnich i do zbadania, o ile byłoby to konieczne,*

²³ I. Żużek, jw., s. 32.

²⁴ *Enchiridion juris Ecclesiae Orientalis Catholicae*, Magno Varadini, 1862, s. 116–117.

²⁵ I. Żużek, jw., s. 34.

²⁶ Jean Baptiste Pitra, *Juris Ecclesiastici Graecorum Historia et Monumenta*, Romae 1864–1868.

²⁷ Pio IX, *Costituzione Apostolica*; 6 gennaio 1862, Gasparri, *Fontes* 2, s. 946–953.

wszystkich ksiąg wschodnich jakiegokolwiek rodzaju, zarówno tych, które dotyczą tłumaczenia Pisma Świętego, jak i katechezy i dyscypliny²⁸. Z nominacji papieża w zespole tym stale zasiadał kardynał Ponens.

W okresie poprzedzającym przygotowania do Soboru Watykańskiego I (1869–1870) niektórzy patriarchowie i biskupi wschodni w swoich pisemnych opiniach prosili, aby dokonano kodyfikacji ustaw rządzących wszystkimi Kościołami wschodnimi. Uważali także, że w sprawie rozważań nad wschodnim prawem kanonicznym należy działać na samym soborze. Do zwolenników takiej opinii należeli m.in. Grzegorz Jussef, patriarcha Kościoła Melchitów i Joseph Papp-Szilagyi²⁹, biskup obrządku wschodniego w Wielkim Waradynie (spisał on niemal całościowo ujęty swego rodzaju kodeks)³⁰.

Ta prośba o wspólny kodeks dyskutowana była w Komisji Przygotowawczej Soboru Watykańskiego I do Spraw Misji i Kościołów Obrządku Wschodniego³¹. Przewodniczący Komisji kardynał Aleksander Barnabo w swoim *congressus primus* (21 IX 1867 r.) wyraził zdanie, że *Kościołom wschodnim niezwykle brakuje Kodeksu który by regulował ich dyscyplinę; w ten sposób wszystko zależy od tradycyjnych praktyk (zwyczajów) każdego obrządku, które zmieniają się zgodnie z kaprysem patriarchów, a często również biskupów*³².

Zaznaczyć wypada, że w tekstach z tamtego okresu nie ma jakiegokolwiek śladu o „Kodeksie z Trullo”, jeśli nawet się mówi o „wspólnym kodeksie” dla Kościołów wschodnich. I. Żużek konstatuje: *Jest bardzo dziwną rzeczą, jak Komisja przygotowawcza do Soboru mogła myśleć w takiej sytuacji, że będzie zdolna do stworzenia takiego Kodeksu*³³.

W sprawozdaniu z dyskusji, które miały miejsce w Komisji 3 września 1869 roku, pojawiło się dubium: *czy byłoby wskazane podczas Soboru unikać czegokolwiek, co mogłoby pociągnąć za sobą formalne uznanie dualizmu dyscyplinarnego i dało podstawę do myślenia, że sam Sobór był po prostu sprawą zachodnią*. Wątpliwość tę wyraził i wyjaśnił w „Votum” łaciński patriarcha Jerozolimy, Giuseppe Valerga, który zaproponował między innymi *jedność dyscyplinarną jako najbardziej pożądaną i mającą największe znaczenie dla siły i wzrostu Kościoła*. Zaproponował to, aby *podnieść Kościół wschodni do tego samego poziomu, co Kościół łaciński; aby pozwolić mu dzielić wyższość porządku i większej doskonałości, które można znaleźć w jego dyscyplinie*³⁴.

Sekretarz Komisji, Serafino Cretoni, celem zdefiniowania precyzyjnie przedmiotu obrad sformułował trzy następujące postulaty: *przyszły Sobór powinien zatwierdzić albo jeden zbiór norm, które byłyby wspólne dla Wschodu i Zachodu, albo jeden zbiór norm dla Zachodu a drugi dla Wschodu, albo, ostatecznie, jeden*

²⁸ Gasparri 2, s. 950.

²⁹ Ich nazwiska i głosy wspomniane są w „Praefatio do Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium” z 18 października 1990 roku.

³⁰ Mansi 49, s. 198 i 200.

³¹ Tamże, s. 987, 1012; 50, s. 31–34, 45–46, 74–75.

³² Tamże, s. 987.

³³ I. Żużek, jw., s. 36.

³⁴ S. Manna, Chiesa latina e Chiese orientali all'epoca del Patriarca Giuseppe Valerga (1813–1872), Naples 1972, s. 46–47.

*zbiór norm dla Zachodu i tyle zbiorów dla Wschodu, ile jest Kościołów różniących się między sobą rytami*³⁵.

Jeden z konsultantów (Mons. Howard) podzielił się następującą obserwacją: *Dwie różne dyscypliny nie powinny istnieć, [...] ryt nie zależy od dyscypliny. Do czasów Photiusa Wschód dyktował prawa Zachodowi [...]; Zachód pozostał katolicki, Wschód miał nieszczęście popaść w schizmę. Tak, więc dzisiaj należy do Wschodu nasycić się duchem Zachodu*³⁶.

Sama Komisja Przygotowawcza na szóstym posiedzeniu uznała, że Kościoły wschodnie szczególnie potrzebują kodeksu prawa kanonicznego, który stworzyłby podstawę ich dyscypliny, a mianowicie kodeksu o wielkim znaczeniu, kompletnego, a także wspólnego dla wszystkich narodów i dostosowanego do współczesnych okoliczności³⁷.

Kardynał przewodniczący komisji zaproponował, że w tej sytuacji, należy spisać instrukcję w celu przedstawienia jej wschodnim dostojnikom kościelnym, kiedy przyjadą do Rzymu. Miała ona wyjaśnić im w sposób jak najbardziej łagodny, że konkluzje *Votum* zostały zainspirowane jedynie przez pragnienie polepszenia sytuacji Kościołów wschodnich; mają one jednak w gruncie rzeczy interes episkopatu katolickiego. Ta instrukcja miała być zredagowana przez prof. Piazza i przejrzana celem poprawek przez Mons. Valerga³⁸. Członkowie, zatem Komisji, którzy byli przeciwni dualizmowi dyscyplinarnemu, jak można przeczytać w zapiskach z „*congressus tricesimus*” (20 XI 1868 r.), powinni być *usankcjonowani przez Komisję Centralną Soboru*³⁹.

W czasie obrad Soboru Watykańskiego I nie było *wspólnej koalicji przeciwko biskupom wschodnim*, ale było nieco złamanych serc, czy chociażby czczych prośb z powodu tego, że linia zaadoptowana przez wspomnianą Komisję Przygotowawczą, proponującą *jedność dyscypliny*⁴⁰ została zaniechana. Skutek był taki, że w Auli Soborowej rozległy się głosy opowiadające się za utrzymaniem dyscypliny wschodniej. Wśród tych, którzy wypowiedzieli się na rzecz tego poglądu, wyróżnił się patriarcha Józef Audu, głowa Kościoła Chaldejskiego⁴¹.

Na Kongregacji Generalnej Soboru, 27 stycznia 1870 roku interweniował także wspomniany wcześniej biskup Joseph Papp-Szilagyi, doskonały kanonista i ekspert od „świętych kanonów”. Ustosunkował się on do soborowego planu *de vita et honestate clericorum* i zacytował prawo kanoniczne 25 Świętych Apostołów, prawo kanoniczne 32 św. Bazylego i prawo kanoniczne 21 z Trullo, podkreślając, że nie rozważy się nic lepszego na Soborze, niż te prawa kanoniczne chrześcijańskiej starożytności⁴².

³⁵ Mansi 50, s. 31–32.

³⁶ Tamże, s. 34.

³⁷ Tamże, 49, s. 1012.

³⁸ Tamże, 50, s. 35.

³⁹ Tamże, s. 75.

⁴⁰ Tamże, s. 31, 34, 45–46, 74–75.

⁴¹ Gorliwie walczył o odmienność w tym wszystkim, co jest poza prawdami wiary. Domagał się na rzecz swego Kościoła patriarchalnego, aby wyznaczyć miejsce i czas na spisanie nowego prawa kanonicznego, zgodnego z dawnymi kanonami oraz postulatami Soboru. Por. Mansi 50, s. 515 i 516; CCEO, Praefatio.

⁴² Mansi 50, s. 544.

Dodać także należy, że wśród samych biskupów wschodnich byli i tacy, którzy gorliwie bronili *unicitas discipline*. Czynił to syryjski biskup z Mossul, Cyryl Behman Benni w swojej długiej dyskusji, podczas Generalnej Kongregacji w dniu 3 lutego 1870 roku. Okazał się być hojnym w argumenty w celu podtrzymania „jednej wiary i jednej dyscypliny” mówiąc: *Oh! Quam pulchra est idea, reverendis-simi patres, ut quemadmodum universa catholica ecclesia idem evangelium habet, eandem fidem profitetur, ita etiam habeant, saltem in praecipuis disciplinae capitibus, unitatem*. Dodał również, że *gloria relicta manet hiuc cocilio Vaticano, ut hunc aggerem removeat, hunc parietem infaustum, qui orientem ab occidentem separat, destruat, atque de medio tollat; hanc odiosissimam distinctionem inter graecum et latinum, inter orientalem et occidentalem penitus tollat*⁴³.

Sobór Watykański I, jak wiadomo, został jednak przed zakończeniem, na skutek niepomyślnych okoliczności, 20 października 1870 roku zawieszony. Nie było czasu by podzielić się wieloma kwestiami dotyczącymi dyscyplin, nad którymi dyskutowano. Głównym owocem soboru była konstytucja o wierze katolickiej *Dei Filius*. Jednakże Kościoły wschodnie zrozumiały, że aby utrzymać swoją własną tożsamość i własny porządek prawny, potrzebują „Kodeksu Praw”, jeśli nawet potrójny problem — *jeden Kodeks, dwa Kodeksy, czy też tyle Kodeksów ile rytów* — pozostawał nierozwiązany⁴⁴.

Papież Leon XIII, dokładnie zapoznany ze wszystkimi sprawami wschodnimi na licznych „konferencjach patriarchów wschodnich”, wyrażał wielokrotnie wielkie uznanie dla *odmienności liturgii i dyscypliny wschodniej prawnie zatwierdzonej, ponieważ w przedziwny sposób podkreśla ona znamię powszechności w Kościele Bożym*⁴⁵.

Liczne kolekcje i kompilacje prawa wschodniego powstawały głównie na synodach: Synod w Sciarfa (1888) dla wiernych obrządku syryjskiego, Synod we Lwowie (1891) dla wiernych obrządku bizantyjsko-ukraińskiego, dwa połączone synody w Alba Julia w Rumunii (1882 i 1900), koptyjski Synod w Aleksandrii (1898) i Synod Rzymski dla Ormian zwołany przez papieża Piusa X w 1911 roku⁴⁶.

Podsumowując ten okres można by powiedzieć, że idee Valerga przedstawione na Soborze Watykańskim I w obliczu potrzeby *unitas disciplinae* zostały wyparte de facto — jako że każdy z Kościołów Wschodnich został zachęcony do spisania swojego Kodeksu. „Święte kanony”, które stanowiły w okresie pierwszego tysiąclecia wspólną spuściznę Kościołów wschodnich, zostały prawie wszędzie zaniebane w sytuacji, gdy wszystkie Kościoły robiły, co w mocy każdego z nich, aby mieć własny Kodeks, mocno oparty jednakże na *ius decretalium* Kościoła łacińskiego.

Paradoks ten, jak zauważa I. Żużek następuje wówczas, kiedy *varietas* Wschodu zapomina o „świętych kanonach” i wykazuje tendencję do opierania się na *ius decretalium* Kościoła łacińskiego; *varietas* wówczas nie ma dalszej racji bytu; osiągnięto de facto *unitas disciplinae*. Doświadczenie wschodnich Kościołów

⁴³ Tamże, s. 598.

⁴⁴ I. Żużek, jw., s. 40.

⁴⁵ List apostolski „*Orientalium dignitas*”, 30 XI 1894 r., wstęp.

⁴⁶ J. F a r i s, *La storia della codificazione orientale*, „Il Diritto Canonico Orientale nell’ordinamento ecclesiale” (C. F u e r s t, I. Ż u ż e k), Libreria Editrice Vaticana 1995, s. 261.

dotyczące „świętych kanonów” było wolnym, lecz postępującym *oddzielaniem się od własnych korzeni*. Prowadziło to na dłuższą metę do nieubłaganego upadku i utraty tożsamości (i racji istnienia) tego, kto dopuścił się na sobie takiej zbrodni⁴⁷. Łatwo stąd jest zrozumieć, że po promulgacji *Codex Iuris Canonici* w 1917 roku Kościół Wschodni zwrócił się z prośbą o pozwolenie zaadoptowania go prawie w całości⁴⁸.

IV. PIERWSZA KODYFIKACJA WSCHODNIA

Do postulatu kodyfikacji Kościołów Wschodnich powrócono następnie po ukazaniu się *Kodeksu Prawa Kanonicznego* w 1917 roku⁴⁹. Zasadniczą rolę odegrało tu zainteresowanie Katolickich Kościołów Wschodnich kodeksem łacińskim, oraz potrzeba opracowania podobnych norm do tych, które zostały wydane dla Kościoła obrządku łacińskiego. Papież Benedykt XV powołał 1 maja 1917 roku Świętą Kongregację do Spraw Kościoła Wschodniego⁵⁰ i wyposażył ją we wszelkie uprawnienia, jakie posiadają inne kongregacje do spraw Kościołów łacińskich, z pewnymi wszakże wyjątkami⁵¹. W ten sposób właściwie zatroszczono się, aby wszystkie Kościoły Wschodnie realizowały cele, które trudno byłoby zrealizować oddzielnie przez każdy z nich. We wrześniu tego samego roku zarządził założenie w samym Rzymie Papieskiego Instytutu Studiów Wschodnich, któremu obok innych dziedzin, nakazał badanie i nauczanie *prawa kanonicznego wszystkich chrześcijańskich narodów Wschodu* (Motu proprio *Orientis catholici*, 15 X 1917 r.)⁵².

Trudne dzieło kodyfikacji ustawodawstwa wspólnego dla wszystkich Kościołów Wschodnich rozpoczął dopiero papież Pius XI. Podczas audiencji udzielonej 3 sierpnia 1927 roku sekretarzowi Świętej Kongregacji do Spraw Kościoła Wschodniego, kardynałowi Alojzemu Sincero, po rozważeniu wypowiedzi kardynałów — członków tejże kongregacji, zebranych wcześniej na posiedzeniu plenarnym, uznał sprawę kodyfikacji prawa kanonicznego wschodniego za niezbędną i zaliczył ją do zadań bardzo pilnych. Postanowił również, że sam będzie kierował kodyfikacją, która faktycznie rozpoczęła się w roku 1929.

Zgodnie ze wskazaniem papieża kongregacja wystosowała 5 stycznia 1929 roku list okólny do patriarchów wschodnich katolickich informując, że Ojciec Święty zatwierdził ich pragnienie kodyfikacji wschodniej oraz realizację ich prośby. Papież polecił także patriarchom, aby przeprowadzili w tej sprawie konsultacje wśród biskupów i innych poważnych osób w swoich Kościołach i by zebrali od nich opinie oraz sugestie dotyczące realizacji projektu. Ponadto prosił ich, aby wyznaczili kompetentnego kapłana do współpracy w tym projekcie⁵³.

⁴⁷ I. Ż u ż e k, jw., s. 42.

⁴⁸ A. C o u s s a, *Epitome* I, s. 149–150.

⁴⁹ Kodeks Prawa Kanonicznego dla Kościoła łacińskiego promulgował papież Benedykt XV Motu proprio „Cum iuris canonici”, 15 września 1917 roku.

⁵⁰ Zob. Motu proprio „Dei providentis”, *AAS* 9(1917), s. 529–531.

⁵¹ Zob. kan. 257 § 2 CIC (1917).

⁵² *AAS* 9(1917), s. 531–533.

⁵³ *AAS* 21(1929), s. 669.

Papież Pius XI ustanowił najpierw kierowaną przez siebie Radę Prezydialną Kodyfikacji Wschodniej (w 1927 roku), a następnie Komisję Kardynałów do Spraw Studiów Przygotowawczych Kodyfikacji Wschodniej (29 listopada 1929 roku), której przewodniczył kardynał Piotr Gasparri. Do Komisji Kardynałów dodano dwa kolegia biegłych, a mianowicie: Kolegium Delegatów Wschodnich (złożone z czternastu wybranych „synodalnie” kapłanów i reprezentujących swoje Kościoły oraz czterech zakonników mieszkających w Rzymie) do samych przygotowawczych prac nad redakcją Kodeksu Prawa Kanonicznego Wschodniego, celem udzielenia pomocy kardynałom-członkom Komisji, oraz Kolegium Konsultorów (złożone z dwunastu biegłych w zakresie źródeł prawa wschodniego) do „zebrania źródeł dla dokonania kodyfikacji kanonów wschodnich”⁵⁴. Koordynację prac powierzono asesorowi Kongregacji Wschodniej.

Komisja, której zadaniem było zredagowanie pierwszych schematów, funkcjonowała od 15 września 1930 roku do 6 sierpnia 1936 roku. W tym okresie przygotowano osiem schematów, które celem zaopiniowania zostały przesłane hierarchom wschodnim, biskupom Kościoła łacińskiego na terenach wschodnich, przełożonym wyższym kongregacji zakonnych Kościołów Wschodnich, różnym dykasteriom rzymskim i wielu uniwersytetom Starsze i nowsze natomiast źródła dyscypliny kanonicznej wydała w 30 okazałych tomach Święta Kongregacja do Spraw Kościoła Wschodniego, już w roku 1934. Po 183 zebraniach prace Komisji Przygotowawczej zostały zakończone⁵⁵.

O pracach komisji na bieżąco informowano papieża Piusa XI, który pragnął, aby po zakończeniu studiów przygotowawczych, jak najszybciej można było przystąpić do redakcji „Kodeksu Prawa Kanonicznego Wschodniego” (tak postanowiono na audyencji 5 czerwca 1935 roku zatytułować mający powstać kodeks, *dopóki nie znajdzie się lepszy tytuł*)⁵⁶.

Po przeprowadzeniu studiów nad stanem prawnym w poszczególnych Kościołach Wschodnich i po dokonaniu prac wstępnych, papież Pius XI powołał 7 czerwca 1935 roku Papieską Komisję dla Zredagowania Kodeksu Prawa Kanonicznego Wschodniego. Jej zadaniem miała być rewizja schematu z uwzględnieniem komentarzy różnych zespołów konsultacyjnych. Komisja początkowo składała się tylko z czterech członków-kardynałów: Alojzego Sincero — przewodniczącego, Eugeniusza Pacelli (późniejszego Piusa XII), Juliusza Serafini i Piotra Fumasoni-Biondi. Po śmierci kardynała Sincero przewodniczącym Komisji Redakcyjnej został mianowany w 1936 roku kardynał Maksym Massimi, jego następcą z kolei był kardynał Jerzy Piotr XV Agagianian, patriarcha Kościoła Ormiańskiego, kierujący komisją aż do swej śmierci, czyli do 6 maja 1971 roku.

Funkcję sekretarza komisji pełnił O. Akacjusz Coussa BA aż do czasu mianowania go kardynałem. O. Daniel Faltin OFMConv. Pełnił funkcję „asystenta” komisji do czasu jej rozwiązania z racji Soboru Watykańskiego II.

⁵⁴ Nazwiska kapłanów zasłużonych w pracach przygotowawczych do kodyfikacji wschodniej, zgodnie z wolą papieża, opublikował dziennik *L'Osservatore Romano* (2 IV 1930 r.). Por. L. Glinka, Resoconto sulla pubblicazione delle fonti della codificazione orientale, *Nuntia* 10(1980), s. 119–128; A.L. Tautu, Relazione sulla stampa della serie III delle fonti della codificazione orientale, *Nuntia* 3(1976), s. 96–100.

⁵⁵ J. Faris, *op. cit.*, s. 20–261.

⁵⁶ Zob. *Nuntia* 3(1976), s. 96–100; 10(1980), s. 119–128.

Trzydziestu biegłych — ekspertów wybranych w większej części spośród kapłanów Kościołów Wschodnich, mianowanych zostało konsultorami do pomocy członkom Komisji, kardynałom. Głównym zadaniem Kolegium Konsultorów była koordynacja opinii i uwag przedstawionych przez hierarchów wschodnich do zredagowanych wcześniej schematów, ich ocena i komentarz oraz przedłożenie krytycznego materiału kardynałom-członkom Komisji. Zadanie to zostało zrealizowane w czasie 78 sesji (ostatnia odbyła się 3 XI 1939 roku)⁵⁷.

Przy stałym wsparciu papieża, kardynałowie zebrani 73 razy, z zapalem przystąpili do redagowania *Codex Iuris Canonici Orientalis* (w ten sposób zbiór został prowizorycznie nazwany). Postanowiono cały zbiór praw podzielić — wzorem większości zbiorów wschodnich i zgodnie z rodzimą tradycją — na 24 tytuły, systematycznie ułożone, a nie księgi.

W latach 1943–1944 tekst Kodeksu Prawa Kanonicznego Wschodniego został przekazany ojcom Akacjuszowi Coussa BA, Emiliuszowi Hermanowi SJ i Arkadiuszowi Larraonie CMF, którzy udoskonalili go pod względem zgodności i jednolitości. Kilkakrotnie poprawiany i poddawany kolejnym modyfikacjom na 19 zebraniach kardynałów w ciągu 1945 roku, schemat Kodeksu — ponownie wydrukowany, przedłożony został w marcu 1948 roku papieżowi Piusowi XII⁵⁸.

Ze względu na pilne i bezpośrednie potrzeby niektórych Kościołów tekst ten nie został promulgowany w całości, lecz częściami. Papież polecił drukować najpierw kanony o sakramencie małżeństwa (szczególnie pilne), a następnie kanony o postępowaniu sądowym, dla sprawowania wymiaru sprawiedliwości. Pierwsze z nich tworzyły tytuł XIII, drugie tytuł XXI w układzie powstającego Kodeksu.

Listem apostolskim wydanym z własnej inicjatywy *Crebrae allatae sunt*⁵⁹ (22 II 1949 r.) Pius XII promulgował kanony (131) „O sakramencie małżeństwa”, które zaczęły obowiązywać od 2 maja tegoż roku. W uroczystość Objawienia Pańskiego 6 stycznia 1950 roku motu proprio *Solicitudinem nostram*⁶⁰ ogłoszone zostały kanony (576) „O postępowaniu sądowym”, które nabrały mocy prawnej 6 stycznia roku następnego.

W uroczystość św. Cyryla Aleksandryjskiego, 9 lutego 1952 roku, listem apostolskim *Postquam apostolicis litteris*⁶¹ wydanym z własnej inicjatywy, promulgowane zostały kanony (325) „O zakonnikach”, „O dobrach doczesnych Kościoła” oraz „O znaczeniu wyrażeń”, które obowiązywać zaczęły od 21 listopada tegoż roku. Trzy rozdziały, które zawiera ten list apostolski, składały się z trzech kolejnych tytułów w schemacie tworzonego Kodeksu:

- tyt. XIV — O mnichach i pozostałych zakonnikach;
- tyt. XIX — O dobrach doczesnych Kościoła;
- tyt. XXIV — O znaczeniu wyrażeń.

⁵⁷ AAS 27(1935), s. 306–308.

⁵⁸ J. Faris, jw., s. 261.

⁵⁹ AAS 41(1949), s. 89–114.

⁶⁰ AAS 42(1950), s. 5–120.

⁶¹ AAS 44(1952), s. 65–150.

Wreszcie 2 czerwca 1957 motu proprio *Cleri sanctitati*⁶² papież Pius XII promulgował kanony (558) „O obrządkach wschodnich” i „O osobach”, które obowiązywać zaczęły w dzień święta Zwiastowania NMP następnego roku. Kanony te tworzyły pięć następujących tytułów w schemacie powstającego Kodeksu:

- tyt. II — O obrządkach wschodnich;
- tyt. III — O osobach fizycznych i moralnych;
- tyt. IV — O duchownych w ogólności;
- tyt. V — O poszczególnych duchownych;
- tyt. XVII — O świeckich.

Promulgowane przez Piusa XII ważne działy tej kodyfikacji były różnie oceniane przez Kościoły Wschodnie⁶³. „Święte kanony” były uważane za pierwotne źródła dla prawa kanonicznego wschodniego, ale oczywiście z pewnymi uściśleniami:

1. Uczyniono wyraźne rozróżnienie pomiędzy prawem kanonicznym, które wyszło z użycia, a tym, które utrzymywano za wciąż obowiązujące po czasy współczesne;

2. Moc i znaczenie praw kanonicznych były nadawane w zgodzie z autorytetem prawodawcy, który je ogłosił;

3. Wzięte razem, stare prawa kanoniczne nie były uznawane za „święte” i nie towarzyszyły w tym względzie świadomość, że mogłyby być uważane za „Kodeks”, który jako całość został zatwierdzony przez Sobór⁶⁴.

Wskazując na źródła poszczególnych zbiorów kanonicznych, włączając w to cztery dobrze znane *Motu propria* — które zawierały *ius commune* katolickich Kościołów wschodnich, należało ustosunkowywać się do nich, biorąc pod uwagę następujące kategorie praw:

- a) ustawodawstwo soborów ekumenicznych;
- b) listy apostołskie papieży;
- c) dekrety Kongregacji Kurii Rzymskiej;
- d) „święte kanony”
- e) synody regionalne (Antiochia, Kartagina...);
- f) synod w Trullo;
- g) kanony Ojców Kościoła (Bazylego, Cyryla...);
- h) synody wschodnich Kościołów katolickich⁶⁵.

Podkreślić wypada, że z 2666 kanonów, zawartych w schemacie tworzonego Kodeksu z 1945 roku, trzy piąte zostały promulgowane, reszta kanonów w liczbie 1095 pozostała w archiwum Komisji Redakcyjnej⁶⁶. W latach 1935–1972 Papieska

⁶² AAS 49(1957), s. 433–600.

⁶³ N. Edelby, Ein einheitliches kirchliches Gesetzbuch oder eine Vielzahl? Brauchen wir ein eigenes Gesetzbuch für die orientalischen Kirchen? *Concilium* 3: 1967, nr 10, s. 620.

⁶⁴ I. Żużek, jw., s. 43.

⁶⁵ Kanon 1, 154. Jako przykład odniesienia można podać kan. 349 „Cleri Sanctitati”.

⁶⁶ I. Żużek, *The Ancient Oriental Sources of Canon Law and the Modern Legislation for Oriental Catholics*, *Kanon* 1(1973), s. 147.

Komisja dla Zredagowania Kodeksu Prawa Kanonicznego Wschodniego opublikowała ponadto 35 tomów Źródeł prawa wschodniego⁶⁷.

Podczas wnikliwych badań w archiwum Komisji Redakcyjnej I. Żużek znalazł dwa małe tomy, w których Akacjusz Coussa skopiował „manu propria” stare kanony, ułożone tak, że pozwalały na łatwą i szybką konsultację podczas prac kodyfikacyjnych. Nosiły one znamiona częstego używania. Wysunąć można stąd wniosek, że A. Coussa stale się troszczył o to, aby Kodeks Prawa Kanonicznego Wschodniego jak najbardziej był przyporządkowany do reguł „świętych kanonów”⁶⁸.

Dzięki staraniom papieży Piusa XI i Piusa XII, a nie „wschodnich delegatów”, którzy sami wykazali zbyt daleką idącą skłonność do naśladowania Kodeksu łacińskiego z 1917 roku, zażegnano niebezpieczeństwo „latynizacji” dyscypliny orientalnej⁶⁹.

V. SOBÓR WATYKAŃSKI II A KATOLICKIE KOŚCIOŁY WSCHODNIE

Ogłaszając zwołanie Soboru Watykańskiego II (1959), papież Jan XXIII wskazał, że jednym z aspektów programu przystosowania (*aggiornamento*) Kościoła powinna być rewizja dyscypliny kanonicznej. Wspomniał także przy tej okazji o bliskiej promulgacji *Codex Iuris Canonici Orientalis*, która miała być jakby antycypacją wielkiego projektu⁷⁰. (Papież odnosił się oczywiście do kanonów dotyczących sakramentów, które były prawie gotowe do promulgacji.) Okazało się jednak, że prawo wspólne dla wszystkich Kościołów Wschodnich będzie wymagało pewnej rewizji i przystosowania do zmienionych warunków, i dlatego promulgacja kanonów o sakramentach została odroczone, a cały projekt został zawieszony aż do czasu zakończenia soboru⁷¹.

Dnia 21 listopada 1964 roku, wraz z konstytucją dogmatyczną o Kościele *Lumen Gentium* i dekretem o ekumenizmie *Unitas Redintegratio*, Sobór Watykański II promulgował dekret o Kościołach Wschodnich Katolickich *Orientalium Ecclesiarum*. Ponieważ dekret ten zajmuje się wieloma kwestiami dyscyplinarnymi, dlatego słusznie można go uważać jako *pre-kodeks*, jako pierwszą próbę soborowej reformy dyscypliny Kościołów Wschodnich. Dekret nie pretenduje do całościowego zajęcia się wszystkimi kwestiami dotyczącymi Kościołów Wschodnich, lecz ogranicza się tylko do kilku aspektów, pozostawiając pozostałe sprawy władzom synodalnym poszczególnych Kościołów i Rzymskiej Stolicy Apostols-

⁶⁷ T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. 1: Zagadnienia wstępne i normy ogólne, Olsztyn 1985, s. 137.

⁶⁸ I. Żużek, *Common canons*, jw., s. 45.

⁶⁹ Do zwolenników adaptacji Kodeksu łacińskiego do uwarunkowań Kościołów wschodnich początkowo należał także A. Coussa, który wyraził swój pogląd w tej kwestii na spotkaniu komisji w 1930 roku. Szczercze i otwarcie odwołał jednak swoje stanowisko w 1935 roku. Por. *Nuntia* 26(1988), s. 30–31.

⁷⁰ *AAS* 51(1959), s. 69, 498.

⁷¹ J. Faris, jw., s. 262.

kiej. W wielu Kościołach Wschodnich dekret wszedł w życie 22 stycznia 1965 roku⁷².

Sobór Watykański II, kiedy naucza o *karności chrześcijańskiego życia*, lub *dyscyplinie kościelnej*, to uważa je za część tradycji *pochodzącej od Apostołów poprzez Ojców*, i która *stanowi część przez Boga objawionego dziedzictwa Kościoła powszechnego*. Sobór uroczyście deklaruje także, że wszystkie Kościoły Wschodu posiadają *jednakową godność i żaden z nich nie góruje nad innymi z racji obrządku; cieszą się też tymi samymi prawami i poddane są tym samym obowiązkom*⁷³.

Kościół katolicki pragnie, aby *nienaruszone pozostały tradycje każdego partykularnego Kościoła czy obrządku* jednak dostosowane do *zmiennych warunków czasu i miejsca*. Dlatego Święty Sobór uroczyście oświadcza, że *Kościoły Wschodu jak i Zachodu mają prawo i obowiązek rządzenia się wedle własnych osobnych przepisów, jako że zaleca je czcigodna starodawność oraz że bardziej odpowiadają obyczajom miejscowych wiernych i wydają się być przydatniejsze do zadbania o dobro dusz*⁷⁴.

Szczególną czią należy otaczać — wedle najdawniejszej tradycji Kościoła — *patriarchów Kościołów Wschodnich, jako że każdy stoi na czele swego patriarchatu jako ojciec i głowa*. Dlatego też Sobór postanawia, *aby ich prawa i przywileje zostały wznowione wedle starodawnych tradycji każdego Kościoła i postanowień Soborów powszechnych*⁷⁵.

Wszystkim chrześcijanom wschodnim sobór zaleca, aby zawsze zachowywali *swoje prawowite obrzędy liturgiczne i swoje zasady karności*. Gdyby jednak ze względu na okoliczności czasu lub osób *wbrew słuszości od nich odstąpili, to niechaj starają się powrócić do tradycji odziedziczonej po przodkach*⁷⁶. Te same „święte prawa” należy brać pod uwagę, gdy chodzi o *przepisy dotyczące sakramentów św. przyjętych w Kościołach Wschodnich, jak i praktykę w ich sprawowaniu i udzielaniu*, które w razie potrzeby powinny być wznowione⁷⁷.

Na Kościołach Wschodnich spoczywa także obowiązek *popierania jedności wszystkich chrześcijan*, zgodnie z zasadami dekretu soboru o ekumenizmie. Mają to czynić przede wszystkim przez *modlitwy, przykładne życie, skrupulatną wierność wobec starożytnych tradycji wschodnich, wzajemne lepsze poznanie się, współpracę i braterski szacunek dla rzeczy i ludzi*⁷⁸.

Projektem posoborowym, którym warto się nieco zainteresować, jest „pecho-wa” *Lex Ecclesiae Fundamentalis*, a więc projekt ustaw, które powinny posłużyć jako prawo wspólne dla całego Kościoła katolickiego. Ze względu na wielorakie zarzuty przeciwko *Lex Ecclesiae Fundamentalis*, która pojawiła się jako fundamentalna konstytucja Kościoła, projekt porzucono, ale wiele jego kanonów zostało

⁷² Tamże, s. 262.

⁷³ DKW 1, 3, 5.

⁷⁴ Tamże 2, 5.

⁷⁵ Tamże 9. Por. Sobór Nicejski I, kan. 6; Konstantynopoliński I, kan. 2 i 3; Chalcedoński, kan. 28 i 9; Konstantynopoliński IV, kan. 17 i 21; Laterański IV, kan. 5 i 30; Florencki, Decr. Pro Graecis i inne.

⁷⁶ DKW 6.

⁷⁷ Tamże 12.

⁷⁸ Tamże 24.

przyjętych przez *Codex Iuris Canonici* i przez *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium*⁷⁹.

Po Soborze Watykańskim II ukazało się kilka dokumentów Stolicy Apostolskiej dotyczących Kościołów Wschodnich, m.in. motu proprio *Ad purpuratorum Patrum* z dnia 11 lutego 1965 roku⁸⁰ w sprawie miejsca patriarchów wschodnich w Kolegium Kardynalskim i Motu proprio *Episcopalis potestatis* z dnia 2 maja 1967 roku⁸¹ w sprawie władzy biskupów wschodnich w zakresie dyspensowania.

VI. REWIZJA KODEKSU PRAWA KANONICZNEGO WSCHODNIEGO

W nawiązaniu do sugestii II Soboru Watykańskiego, papież Paweł VI ustanowił 10 czerwca 1972 roku Papieską Komisję do Rewizji Kodeksu Prawa Kanonicznego Wschodniego, złożoną z dwudziestu pięciu członków (później poszerzoną do trzydziestu) z głosem rozstrzygającym oraz z siedemdziesięciu konsultorów. Do współpracy nad projektem zaproszono również czterech niekatolików wschodnich. Tym samym przestała istnieć poprzednia Komisja, powołana w 1935 roku⁸².

Na czele nowej Komisji stanął kardynał Józef Parecattil, arcybiskup Kościoła Malabarskiego w Ernakulum (funkcję przewodniczącego pełnił on znakomicie do końca życia — 20 II 1987 r.)⁸³.

Funkcję wiceprzewodniczącego Komisji objął Ignacy Klemens Mansourati, biskup tytularny Apamei w Syrii (urząd ten sprawował przez pięć lat), a jego następcą został w dniu 15 czerwca 1977 roku Mirosław Stefan Marusyn, biskup tytularny (Cadoenus) Kościoła ukraińskiego (funkcję tę pełnił do końca 1982 roku). 20 grudnia 1982 roku wiceprzewodniczącym Komisji mianowany został Emil Eid, biskup tytularny Sarepty Maronitów. Na podsekretarza Komisji wyznaczono O. Iwana Żuzka SJ, który od 22 października 1977 roku pełnił już funkcję sekretarza⁸⁴.

Papieska Komisja, wspomagana przez Komisję Konsultorów, otrzymała zadanie przygotowania Kodeksu Prawa Kanonicznego Wschodniego zarówno w odniesieniu do działów prawa już promulgowanych, jak i dotąd nie promulgowanych (choć wcześniej ukończonych).

Podczas uroczystej inauguracji prac komisji w Kaplicy Sykstyńskiej 18 marca 1974 roku, papież Paweł VI zatwierdził „Wielką Kartę” dla całego przebiegu rewizji Kodeksu Prawa Kanonicznego Wschodniego. Papież określił jednocześnie program reformy prawa kanonicznego opierając go na dwóch zasadach: odnowy i podwójnej wierności — rodzimym tradycjom wschodnim (zachowania *własnego oblicza wschodniego*) i duchowi oraz wskazaniem Soboru Watykańskiego II⁸⁵.

⁷⁹ J. Faris, jw., s. 262–263.

⁸⁰ AAS 59(1967), s. 295–296.

⁸¹ AAS 59(1967), s. 385–390.

⁸² *Nuntia* 1(1975), s. 11.

⁸³ Po śmierci kardynała funkcja przewodniczącego wakowała do końca istnienia Komisji.

⁸⁴ J. Faris, jw., s. 263–264.

⁸⁵ *Nuntia* 1(1975), s. 11.

Zalecił, aby kodeks odpowiadał wymogom życia codziennego oraz rzeczywistym warunkom czasowym i miejscowym, nieustannie i w szybkim tempie podlegającym zmianom, aby zachował związek i zgodność ze zdrową tradycją, a jednocześnie był całkowicie dostosowany do realizacji tego szczególnego zadania odnośnie wiernych Kościołów Wschodnich, *wspierania jedności wszystkich chrześcijan, zwłaszcza wschodnich, zgodnie z zasadami dekretu o ekumenizmie* (DE 24)⁸⁶.

Wielkim pożytkiem dla kanonistów było zapoczątkowanie przez Papieską Komisję do Rewizji Kodeksu Prawa Kanonicznego Wschodniego publikowania „Nuntia”, urzędowego organu akt Komisji. Publikacje te zakończyły się na numerze 31 w 1990 roku.

Bardzo pilnym zadaniem Komisji ds. Rewizji, po jej powołaniu, było uporządkowanie i zorganizowanie na nowo archiwum po poprzedniej komisji. Stosowne prace rozpoczęto w 1972 roku, a zakończono w 1975 roku. Równocześnie patriarchowie i głowy innych Kościołów wschodnich zostali poproszeni o przedstawienie sugestii dotyczących kodyfikacji oraz o wskazanie osób, które mogłyby pełnić funkcję konsultorów.

W oparciu o początkowy tekst, opracowany przez Wydział Prawa Kanonicznego Papieskiego Instytutu Wschodniego⁸⁷ i przejrzanego przez Komisję ds. Rewizji zostały zatwierdzone i opublikowane *Wytyczne dotyczące Rewizji Kodeksu Prawa Kanonicznego Wschodniego*⁸⁸ w języku łacińskim, francuskim, włoskim i angielskim. Wskazywały one podstawowe zasady, jakimi należało się kierować w całym procesie rewizji. Można je streścić w następujących punktach:

- Postanowiono przygotować *jeden kodeks*, który posłuży jako prawo wspólne dla wszystkich Kościołów Wschodnich katolickich. Różnice zachodzące pomiędzy nimi mogą być uregulowane przez prawo partykularne⁸⁹;
- Wspólny kodeks powinien inspirować się *autentycznymi źródłami wschodnimi* i być zgodny z tradycją kanoniczną wschodnią pod każdym względem. Choć kodeks jest związany z wiernością autentycznym źródłom wschodnim, to jednak należy również przystosować go do wymogów współczesnych czasów⁹⁰;
- Zgodnie z zasadami przyjętymi przez Sobór Watykański II *promocja jedności Kościoła* powinna mieć pierwszoplanowe znaczenie w opracowywaniu kodeksu⁹¹;
- Należy zdefiniować *naturę przyszłego kodeksu*, określić czy powinien mieć on charakter dogmatyczny czy raczej prawny;
- W redagowaniu ustaw kodeks winien zatroszczyć się nie tylko o *sprawiedliwość*, ale także o *mądrą słusność*, która jest owocem wyrozumiałości i miłości;
- Szerokie i skuteczne zastosowanie w kodeksie powinna mieć *zasada pomocniczości (subsidiarności)*. Kodeks powinien ograniczyć się do skodyfikowania dyscypliny wspólnej, zostawiając różnym Kościołom Wschodnim władzę regulowania w prawie partykularnym pozostałych zagadnień;

⁸⁶ AAS 66(1974), s. 246–247.

⁸⁷ Nuntia 26(1988), s. 99–113.

⁸⁸ Zob. Nuntia 3(1976), s. 18–23.

⁸⁹ L. Rohban, Codification du droit Canonique Oriental, *Apolinaris* 65(1992), s. 243.

⁹⁰ I. Żużek, The Ancient Oriental Sources of Canon Law, *ju.*, s. 48.

⁹¹ DE 14 i 16.

- Należy przeanalizować pojecie obrządku i uzgodnić nową terminologię na określenie Kościołów partykularnych;
- Przyszły kodeks winien pozostawić biskupom szeroki zakres władzy w dopuszczaniu świeckich do sprawowania urzędów kościelnych, na polu liturgicznym, administracyjnym, sądowym itd.;
- Oczekuje się, że wszyscy katolicy będą posługiwać się tymi samymi normami procesowymi;
- W kodeksie wschodnim należy usunąć wszystkie *kary latae sententiae*. Należy również nadać większe znaczenie «upomnieniu kanonicznemu» poprzedzającemu ukaranie, zgodnie ze starożytnymi kanonami⁹².

Co się tyczy systematycznego podziału Kodeksu, to został podzielony on nie na księgi — na wzór Kodeksu Kościoła łacińskiego, ale na tytuły, zgodnie z wcześniejszą wolą papieży Piusa XI i Piusa XII. Oświadczył o tym biskup Mirosław Stefan Marusyn, wiceprzewodniczący Komisji Synodu Biskupów w 1980 roku. Komisja na zgromadzeniu plenarnym w listopadzie 1988 roku zaakceptowała ten podział⁹³.

Oprócz rekonstrukcji tekstów kanonów, które nie zostały promulgowane i opublikowane, pierwszy etap prac Komisji miał na celu opracowanie pełnego schematu kodeksu. Praca została podzielona na osiem grup i przekazana nowym komisjom pod kierunkiem Zespołu centralnego (*Coetus centrale*)⁹⁴. Osiem schematów, które tworzyły razem cały kodeks, przekazywane było papieżowi w celu uzyskania przyzwolenia na jego skierowanie do organów doradczych, a mianowicie Episkopatu katolickich Kościołów Wschodnich, do dykasterii Kurii Rzymskiej, do uniwersytetów w Rzymie, a także do Unii Najwyższych Przełożonych Zakonnych. Oprócz tekstu kanonów każdy schemat zawierał *praenotanda* wskazujące znaczące tematy i kilka zmian. Każdy schemat został ponownie przeglądnięty w świetle otrzymanych komentarzy⁹⁵.

Następnym, etapem było ujednoczenie schematów pod względem terminologii, ortografii, stylu językowego, interpunkcji, odnośników, struktury i logiki kodeksu⁹⁶. Pracę tę wykonał zespół koordynacyjny, który rozpoczął działanie w kwietniu 1984 roku, a w 1986 roku przygotował *Schema Codicis Iuris Canonici Orientalis*. Zespół (*Coetus*) prowadził swoje trudne prace aż do chwili przedstawienia tekstu Ojcu Świętemu.

Dnia 17 października 1986 roku, w święto św. Ignacego Antiocheńskiego schemat przekazano członkom Zespołu do zbadania i oceny (*Coetus de expansione observationem*), obradującego w dniach od 9 do 27 listopada 1987 roku i od 11 do 20 stycznia 1988 roku. Zespół ten przygotował pytania i rozesłał je członkom Komisji w kwietniu 1988 roku⁹⁷. Rewizji tekstu dokonał tenże Zespół, który z kolei

⁹² J. Faris, jw., s. 265–266.

⁹³ CCEO, Praefatio.

⁹⁴ Ten najtrudniejszy etap rozpoczął się w marcu 1974 roku zatwierdzeniem Wytucznych, a zakończył się zebraniem zespołu centralnego w maju 1980 roku.

⁹⁵ Procedura określona przez komisję jako *denua recognitio*.

⁹⁶ Criteri e Traccia di Lavoro del Coetus de Coordinatione, *Nuntia* 21(1985), s. 66–79.

⁹⁷ Sommario delle Osservazioni dei Membri della Commissione allo Schema Codicis Iuris Canonici Orientalis del 1986 con le risposte del coetus de. *Expansione observationum*, *Nuntia* 28(1989), s. 3–138.

w lipcu 1988 roku przesłał wyniki swoich prac członkom Komisji Rewizyjnej, po czym stał się on przedmiotem debaty tejże Komisji na kolejnej sesji plenarnej⁹⁸. Swoje poprawki, głównie redakcyjne, wniósł także Zespół Koordynacyjny przesyłając następnie członkom Komisji (w lipcu 1988 roku) poprawiony tekst całości zbioru⁹⁹.

Drugie zebranie plenarne Komisji Rewizyjnej, które odbyło się w dniach 3–14 listopada 1988 roku, oznaczało końcowy etap przygotowania przyszłego kodeksu, jaki miał być przedstawiony Ojcu Świętemu¹⁰⁰. Każdy tytuł tekstu poddano głosowaniu i wszystkie zostały zatwierdzone większością głosów (*vennero unanimamente approvati con maggioranza*). Po wprowadzeniu kilku kolejnych poprawek 28 stycznia 1989 roku schemat przedstawiono papieżowi Janowi Pawłowi II¹⁰¹.

Po dokładnym przestudiowaniu przez Ojca Świętego — i tym razem przy udziale wąskiego grona ekspertów — całości tekstu projektu oraz po wysłuchaniu opinii wiceprzewodniczącego i sekretarza komisji dokument uzyskał aprobatę papieską¹⁰².

Podczas różnych etapów procesu rewizyjnego stawiano pytanie, kto powinien dokonać promulgacji przyszłego kodeksu? W 1988 roku odpowiadało dla Komisji Rewizyjnej, że akt promulgacji nie może być inny, jak tylko akt najwyższej władzy Kościoła, czyli Biskupa Rzymu, ponieważ zawartość kodeksu jest wspólna dla wszystkich Kościołów Wschodnich.

Niektórzy mogliby skrytykować tę decyzję jako narzucanie się Rzymu innym Kościołom wschodnim. Jednak fakt promulgowania kodeksu przez Ojca Świętego, nie jest bez znaczenia. Dla właściwego i pożądanego uporządkowania dyscypliny okazało się rzeczą korzystną nabycie przez *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium* mocy obowiązującej we wszystkich Kościołach Wschodnich w tym samym czasie. Stąd nie było żadnej wątpliwości dotyczącej promulgacji kodeksu i jego wejścia w życie. Ponadto alternatywna propozycja, w myśl której głowy różnych Kościołów dokonałyby aktu ogłoszenia, nie odpowiada ściśle tradycji wschodniej, ponieważ akty ustawodawcze są tutaj zazwyczaj kolegialne albo synodalne i nie wchodzą w zakres kompetencji głowy hierarchicznej każdego Kościoła¹⁰³.

Uroczystej promulgacji Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich dokonał Jan Paweł II konstytucją apostolską *Sacri Canones*, 18 października 1990 roku, w święto św. Łukasza¹⁰⁴. Kodeks wszedł następnie w życie 1 października 1991 roku. Dzień ten obchodzony jest w większości Kościołów wschodnich jako święto Opieki Najświętszej Panny Maryi.

⁹⁸ J. Faris, *iw.*, s. 266–267.

⁹⁹ W. Góralski, Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich, *AK* 84(1992), s. 270.

¹⁰⁰ Per un rapporto dell'assemblea, *Nuntia* 29(1989), s. 3–77.

¹⁰¹ *Nuntia* 31(1990), s. 37–45.

¹⁰² W. Góralski, Papież Jan Paweł II jako ustawodawca, *PK* 41(1998), nr 3–4, s. 37.

¹⁰³ J. Faris, *iw.*, s. 268.

¹⁰⁴ AAS 82(1990), s. 1033–1044; I. Żużek, Riflessioni circa la Costituzione Apostolica Sacri Canones, *Apollinaris* 65(1992), s. 53–64.

VII. CHARAKTERYSTYKA KODEKSU KANONÓW KOŚCIOŁÓW WSCHODNICH

Na wstępie należy zauważyć, iż pierwotnie planowany tytuł kolekcji — Kodeks Prawa Kanonicznego Wschodniego — został zastąpiony tytułem Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich¹⁰⁵, co wskazuje na wierność kanonicznej tradycji wschodniej znajdującej zbiory „świętych kanonów”.

Kodeks nie dzieli się na księgi, lecz na 30 tytułów (*tituli*), zawierających 1546 kanonów. Tytuły dzielą się na rozdziały (*capita*), te składają się z artykułów (*articuli*), artykuły zaś z numerów.

Chronologiczny układ tytułów podyktowany jest priorytetową rangą zawartej w nich materii. Tak, więc po sześciu kanonach wprowadzających, trzynaście pierwszych tytułów (kan. 7–583) odnosi się do prawa osobowego:

- Prawa i obowiązki wszystkich wiernych;
- Kościoły *sui iuris* i obrządki;
- Najwyższa władza w Kościele;
- Kościoły patriarchalne;
- Kościoły arcybiskupie większe;
- Kościoły metropolitalne i pozostałe Kościoły *sui iuris*;
- Eparchie i biskupi;
- Egzarchaty i egzarchowie;
- Zebrania hierarchów wielu Kościołów *sui iuris*;
- Duchowni;
- Wierni świeccy;
- Mnisi oraz inni zakonnicy i członkowie instytutów życia konsekrowanego;
- Stowarzyszenia wiernych.

Dwa kolejne tytuły — XIV i XV (kan. 584–666) odnoszą się do posługi nauczania: ewangelizacja ludów i urząd nauczycielski Kościoła. Tytuł XVI (kan. 667–895) reguluje posługę uświęcania, natomiast dwa dalsze tytuły — XVII i XVIII (kan. 896–908) zawierają normy o akatolikach i o ekumenizmie. Cztery następne tytuły — XIX, XX, XXI, XXII (kan. 909–1006) mają za przedmiot posługę pasterzowania: osoby i czynności prawne; urzędy; władza rządzenia; rekursy przeciwko dekretem administracyjnym. Tytuł XXIII (kan. 1007–1054) odnosi się do dóbr doczesnych Kościoła, trzy kolejne zaś — XXIV, XXV i XXVI (kan. 1055–1400) zawierają prawo procesowe: postępowanie sadowe w ogólności i procesy specjalne. Dwa dalsze tytuły — XXVII i XXVIII (kan. 1401–1487) obejmują prawo karne (sankcje karne w Kościele i procedura w nakładaniu kar), wreszcie dwa ostatnie tytuły — XXIX i XXX (kan. 1488–1546) przytaczają pewne normy ogólne: ustawa, zwyczaj i akty administracyjne oraz przedawnienie i rachuba czasu.

Wypada zauważyć, że unormowania prawne omawianego kodeksu obowiązują jednakowo wszystkie katolickie Kościoły wschodnie, respektują jednak własne

¹⁰⁵ Taki właśnie tytuł Kodeksu proponował już w 1932 roku kard. Alojzy Sincero. Zob. CCEO, Praefatio.

prawo poszczególnych Kościołów uwzględniając ich liturgię, a nade wszystko ich własne hierarchie. Bardzo często, bo aż w 183 przypadkach kodeks zawiera delegacje odsyłające do prawa partykularnego, które ustalają odpowiednio synody lub bezpośrednio Stolica Apostolska¹⁰⁶.

Zbiór wschodni ze zrozumiałych względów eksponuje urząd patriarchy ukazanego jako „ojciec i głowa” własnego Kościoła, kierowanego w harmonijnej równowadze odpowiedzialności ze swoimi biskupami¹⁰⁷.

Godny podkreślenia jest rys ekumeniczny i pastoralny Kodeksu wschodniego¹⁰⁸, a także wierność tradycji wschodniej w zakresie prawa karnego, które nie zna kar *latae sententiae*. Poza tym szerokie zastosowanie znajduje w kanonach kodeksowych zasada subsydiarności.

Bardzo korzystnie w Kodeksie wschodnim prezentuje się ujęcie sakramentologii, zwłaszcza sakramentu małżeństwa. Szereg rozwiązań zawartych w tej kolekcji prawa należy ocenić wyżej od ujęć zawartych w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 roku np. odnośnie do systematyki materii legislacyjnej, opisowej definicji małżeństwa, małżeństw mieszanych itp.¹⁰⁹.

W nowym Kodeksie dla Kościołów Wschodnich został także podkreślony charakter misyjny tych Kościołów. Wskazania dotyczące apostołstwa misyjnego, oparte na tradycji różnych Kościołów wschodnich, mogą wywrzeć skuteczny wpływ na ewangelizację tych ludów i narodów — niechrześcijan, z którymi wspólnie zamieszkują te same terytoria.

Szczególną troską nakazuje kodeks otaczać tych wiernych, którzy znajdują się chociażby czasowo poza terytorium własnych patriarchatów, arcybiskupstw większych, czy też poza granicami własnej metropolii. Dla nich powołano do życia nowe jednostki administracyjne, a mianowicie eparchie i egzarchaty podległe biskupom lub innym hierarchom mianowanym bezpośrednio przez Stolicę Apostolską¹¹⁰.

Gdy chodzi o eklezjologię Kodeksu wschodniego to nie odbiega ona od eklezjologii zawartej w Kodeksie łacińskim. Jak zauważył jednak E. Eid, wiceprzewodniczący Papieskiej Komisji Rewizyjnej, zbiór wschodni można nazwać wiernym uzupełnieniem Soboru¹¹¹.

¹⁰⁶ W. G ó r a l s k i, Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich, jw., s. 271–272; t e n ż e, Papież Jan Paweł II jako ustawodawca, jw., s. 37. Szerzej na temat synodów w Kościołach Wschodnich zob. E. P r z e k o p, Synodalne zarządzanie wschodnim Kościołem partykularnym (na przykładzie patriarchatu), *RTK* 32(1985), z. 5, s. 61–91; t e n ż e, Problem instytucji synodalnej na Soborze Watykańskim II, *RTK* 23(1976), z. 5, s. 49–63.

¹⁰⁷ Szerzej na temat jurysdykcji patriarszej zob. E. P r z e k o p, Podział i wykonywanie jurysdykcji patriarszej w świetle obowiązującego prawa dla katolickich Kościołów wschodnich, *RTK* 21(1974), z. 5, s. 95–113.

¹⁰⁸ Zob. M. S t a s i a k, Ekumeniczne aspekty kodyfikacji prawa kanonicznego Kościołów wschodnich, *RTK* 23(1976) z. 5, s. 65–72.

¹⁰⁹ W. G ó r a l s k i, Prawo małżeńskie Katolickich Kościołów Wschodnich, Lublin 1992; t e n ż e, Sakrament małżeństwa w Kodeksie Kanonów Kościołów Wschodnich oraz w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 roku, *RNP* 3(1993), s. 5–16.

¹¹⁰ J. Ł a p i ń s k i, Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich (Próba charakterystyki), *PK* 35(1992), nr 1–2, s. 253–254.

¹¹¹ E. E i d, La presentazione del Codice dei Canoni delle Chiese Orientali, *L'Osservatore Romano* z 27 X 1990 r., s. 7.

VIII. INNE UZUPEŁNIAJĄCE USTAWY

Największym dziełem ustawodawczym Jana Pawła II jest niewątpliwie kompleksowa reforma prawa kanonicznego, której efektem są dwa kodeksy prawa kanonicznego (dla Kościoła łacińskiego i dla Kościołów wschodnich). Poza obydwoma kodeksami, integralnymi częściami generalnej reformy prawa kanonicznego pozostają dwie ustawy: konstytucja apostolska z dnia 25 stycznia 1983 roku *Divinus perfectionis Magister* (promulgowana wraz z kodeksem prawa kanonicznego)¹¹², regulująca procedurę w sprawach kanonizacyjnych oraz konstytucja apostolska *Pastor bonus* z dnia 28 czerwca 1988 roku¹¹³, poświęcona reorganizacji Kurii Rzymskiej.

Konstytucja apostolska *Divinus perfectionis Magister* oraz wydane do niej akty wykonawcze¹¹⁴, dokonują generalnej reformy postępowania kanonizacyjnego, znacznie je upraszczając, jak i nadając mu większej dynamiki w Kongregacji¹¹⁵. Nowum ustawodawstwa Jana Pawła II jest wyodrębnienie dwóch rodzajów spraw kanonizacyjnych — *nowych i dawnych* — wedle kryterium dotyczącego sposobu dowodzenia istotnego przedmiotu tych spraw (w sprawach *nowych* środkiem dowodowym są zeznania świadków, w sprawach zaś *dawnych* — dokumentacja pisana)¹¹⁶. Również zagadnienie cudów oraz beatyfikacji zostało uregulowane w inny sposób, niż w dawnym prawie¹¹⁷.

Dokument papieski *Pastor bonus*, wieńczący jedno z bardziej doniosłych przedsięwzięć w zakresie reformy i odnowy Kościoła, wszedł w życie 1 marca 1989 roku¹¹⁸. Tym samym została zamknięta — na tym etapie — posoborowa kodyfikacja prawa kościelnego. Poza nadaniem Kurii Rzymskiej nowej struktury, znaczącym osiągnięciem konstytucji apostolskiej *Pastor bonus* pozostaje wymiar teologiczny i pastoralny dokonanej w ten sposób odnowy.

Na uwagę w aktywności ustawodawczej papieża Jana Pawła II zasługuje również motu proprio z dnia 15 stycznia 1993 roku *Europae Orientalis* o przekształceniu Komisji *Pro Russia* w stałą Komisję Międzydykasterialną ds. Kościoła w Europie Wschodniej¹¹⁹.

¹¹² AAS 75(1983), s. 349–355.

¹¹³ AAS 80(1988), s. 841–912.

¹¹⁴ Aktami wykonawczymi są: Normy Kongregacji Spraw Kanonizacyjnych, które należy zachować przy prowadzeniu dochodzenia przez biskupów w sprawach kanonizacyjnych z dnia 7 lutego 1983 roku (AAS 75(1983), s. 396–403) oraz Dekret Generalny Kongregacji Spraw Kanonizacyjnych na temat sług Bożych, których sprawy są aktualnie rozpatrywane w Kongregacji z dnia 7 lutego 1983 roku (AAS 75(1983), s. 403–404).

¹¹⁵ H. Miśtał, Prawo kanonizacyjne według ustawodawstwa Jana Pawła II, Lublin – San domierz 1997, s. 162–167.

¹¹⁶ Tamże, s. 168.

¹¹⁷ W przedmiocie beatyfikacji Konstytucja apostolska „*Divinus perfectionis Magister*” (n. 15) podaje zasadę generalną, że jedynie papież decyduje o przyznaniu kultu publicznego kościelnemu słudze Bożemu, którego cnoty heroiczne zostały udowodnione. Regulamin Kongregacji (art. 26 par. 1) wymaga przynajmniej jednego cudu zaaprobowanego w sposób przewidziany prawem, a ponadto potwierdzonej opinii o cudach, natomiast do kanonizacji konieczna jest aprobata nowego cudu mającego miejsce po beatyfikacji, tamże, s. 170.

¹¹⁸ E. S z t a f r o w s k i, Kuria Rzymska Jana Pawła II, PK 33(1990), nr 1–2, s. 33–36.

¹¹⁹ AAS 85(1993), s. 309–310.

Wraz z promulgacją łacińskiego Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 roku, reformą postępowania beatyfikacyjnego i kanonizacyjnego konstytucja apostolską *Divinus perfectionis Magister*, reformą Kurii Rzymskiej konstytucja apostolska *Pastor bonus* oraz ogłoszeniem Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich zakończyło się doniosłe dzieło odnowy prawa kościelnego, rozpoczęte przez papieża Jana XXIII w 1958 roku. W ten sposób Kościół katolicki uzyskał swoje pełne ustawodawstwo, wypracowane przez dziesiątki lat żmudnej pracy Komisji Kodyfikacyjnych, ich konsultorów — ekspertów i organów konsultacyjnych. Kościół katolicki — powiedział papież Jan Paweł II podczas prezentacji Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich — będzie mógł oddychać pełnym rytmem życia dzięki dwom „płucom”: Wschodu i Zachodu¹²⁰.

ZAKOŃCZENIE

W dziesięć lat po promulgowaniu prawa kanonicznego Kościołów Wschodnich katolickich, odbyło się w Rzymie w dniach 19–23 listopada 2001 roku naukowe sympozjum *Ius Ecclesiarum — vehiculum caritatis* (Prawo Kościołów — narzędziem miłości) zorganizowane przez Papieski Instytut Studiów Wschodnich pod patronatem Kongregacji Kościołów Wschodnich. Wzięło w nim udział ponad 300 specjalistów: biskupów, księży, świeckich z tych Kościołów i z Watykanu¹²¹.

Kard. Daoud, przewodniczący dykasterii watykańskiej powiedział, że autorzy kodeksu starali się ukazać oryginalność każdego z 21 Kościołów Wschodnich, pozostających w pełnej łączności z Rzymem, a zarazem ich szczególne stosunki z prawosławiem. Kodeks ma być „narzędziem miłości”, poszanowania historii i tradycji każdego z nich oraz różnego stopnia ich autonomii wobec Rzymu — dodał prefekt. Proces wdrażania nowych kanonów wymaga cierpliwych badań i studiów; chodzi także o zachowanie spokoju w wydawaniu sądów oraz o szukanie zgody między teologami i kanonistami. *To dzięki cierpliwości, spokojowi i zgodzie, a zatem również dzięki miłości w ciągu tych 10 lat Kodeks został wcielony w życie, próbując rozwiązać delikatne problemy Kościołów wschodnich — podkreślił hierarcha watykański. Konflikty jurysdykcyjne, które z różną częstotliwością pojawiają się między hierarchią łacińską i obrządków wschodnich, wymagają szczególnie pośrednictwa watykańskiego — podkreślił dalej*¹²².

Jednym z krajów, w którym najczęściej dochodzi do takich napięć, są Indie, w których żyją katolicy obrządku łacińskiego, syromalabarskiego i syromalankarskiego. Ks. A. Thazath z syromalabarskiej archidiecezji Ernakulam-Angamaly powiedział, że nowy kodeks *pomógł wszystkim Kościołom wschodnim umocnić swe urzędy administracyjne i prawne oraz przyczynił się do lepszego uświadomienia sobie przez nie ich praw*. Dodał następnie, że w wielu wypadkach katolicy

¹²⁰ E. Eid, *iw.*, s. 7.

¹²¹ Kg(KAI), Watykan: sympozjum nt. prawa kanonicznego Kościołów wschodnich, profil: wydawca:redaktor/dziennikarz, 2 XI 2001 r.

¹²² Kg(KAI/CNS), Kard. Daoud: pełne wcielenie w życie Kodeksu Kanonów Wschodnich wymaga czasu, profil: wydawca/redaktor/dziennikarz, 21 XI 2001 r.

wschodni, którym przyszło żyć w krajach komunistycznych w warunkach diaspory lub na emigracji w Ameryce, Australii i w Europie Zachodniej, „zlatynizowali się”. Obecnie jednak poszukują swej pierwotnej tożsamości, odkrywają na nowo system synodalny i jego wysoki stopień autonomii w porównaniu z biskupami obrządku łacińskiego¹²³.

Dyrektor greckokatolickiej Akademii Teologicznej we Lwowie — ks. M. Dymyd stwierdził, że nowy kodeks *sprzyjał ponownemu odkryciu szczególnej tożsamości każdego Kościoła i tradycji*. Jednocześnie zauważył, że w ciągu dziesięciu lat większość Kościołów poświęciła niemal całą energię swych kanonistów na dostosowywanie praw lokalnych lub partykularnych do nowego kodeksu. *Nie zrobili natomiast nic dla pogłębienia świadomości swej własnej tożsamości ani dla nakłonienia Watykanu do uznania zwyczajów i praktyk swych Kościołów, z których wiele różni się od zwyczajów Kościoła łacińskiego*¹²⁴.

Na zakończenie sympozjum, w dniu 23 listopada, papież Jan Paweł II w swoim przemówieniu podkreślił, że chodzi tu nie tylko o wspomniane 10-lecie, ale także o zakończony niedawno Wielki Jubileusz Roku 2000, w którym *Wschód i Zachód poczuły się jeszcze silniej złączone w świętowaniu tego decydującego wydarzenia narodzenia Chrystusa*. Wyraził życzenia, aby *droga pojednania między Wschodem a Zachodem była dla was stałą i pierwszoplanową troską, tak jak jest nią dla Biskupa Rzymu*. Wielkie zadowolenie wyraził Ojciec Święty z logo sympozjum, w którym znalazł się fragment mozaiki z kościoła św. Apolinarego w Rawennie, związanej z tradycją bizantyńską. Znak ten przedstawiał *trzy łodzie, symbolizujące poszczególne Kościoły, które pod pełnymi żaglami, pędzone siłą Ducha Świętego, gwaranta wspólnoty hierarchicznej z Kościołem Rzymu, prowadzą dusze przez często wzburzone morze życia do pewnego portu zbawienia wiecznego* — powiedział Jan Paweł II¹²⁵.

Podobną międzynarodową konferencję naukową *Unitas in varietate* zorganizował Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w dniu 20 lutego 2002 roku. Połączona była ona z prezentacją polskiego wydania Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich dzięki Wydawnictwu Archidiecezji Lubelskiej „Gaudium”. W programie znalazły się m.in. referaty: bpa prof. S. Mudryja „Prawo Kościołów wschodnich w systemie prawa Kościoła i w relacjach ekumenicznych”, ks. prof. M. Stasiaka „Eklezjologia Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich” i bpa dra S.L. Głódzia „Historia prac kodyfikacyjnych”. Dziesięciominutowymi komunikatami o roli KKKW w poszczególnych Kościołach lokalnych podzielili się: ks. mitrat dr E. Popowicz — protosyncel Metropolity Przemysko-Warszawskiego, ks. dr M. Dymyd — dyrektor Instytutu Wschodniego Prawa Kanonicznego Lwowskiej Akademii Teologicznej i ks. mgr F. C’itbaj — wikariusz sadowy Egzarchy Koszyckiego. Pontyfikalną Boską Liturgię św. Jana Chryzostoma w dziękczynieniu za beatyfikację bł. Ks. Emiliana Kowcza sprawował kard. Lubomyr Huzar — zwierzchnik Ukraińskiego Kościoła Greckokatolickiego.

¹²³ Tamże.

¹²⁴ Tamże.

¹²⁵ Kg (KAI), Jan Paweł II podkreśla rolę prawa kanonicznego w życiu Kościołów wschodnich, profil: wydawca:redaktordziennikarz, 23 XI 2001 r.

**KODIFIZIERUNG DES KANONISCHEN RECHTS
KATHOLISCHER OSTKIRCHEN**

ZUSAMMENFASSUNG

Unzweifelhaft ist das größte Gesetzgebungswerk des Papstes Johannes Paul II. die komplexe Reform des kanonischen Rechts aus den Jahren 1978 bis 1988, die in zwei Gesetzbüchern des kanonischen Rechts mündete (jeweils eins für die lateinische und für die katholischen Ostkirchen), sowie zwei Apostolische Grundgesetze: *Divinus perfectionis Magister* und *Pastor bonus*, die eine Ergänzung der besagten Gesetze darstellen. Alle diese vier Gesetze bilden, nach Johannes Paul II., das *Corpus Iuris Canonici* der katholischen Kirche. Dieser Artikel befasst sich vorwiegend mit der Analyse der Kodifizierungsprojekte und der Kodifizierung des kanonischen Rechts katholischer Ostkirchen. Um den Geist des kanonischen Gesetzbuches katholischer Ostkirchen als Resultat des Kodifizierungsprozesses besser zu verstehen, sollte man seine lange Geschichte näher kennen lernen. Aufgabe dieser Bearbeitung ist eine bündige Präsentation des langen Prozesses. Die Promulgation des Gesetzes und seine polnische Veröffentlichung nach 10 Jahren sind geschichtliche Ereignisse. Es ist zu hoffen, dass diese Sammlung den Ostkirchen helfen wird, nicht nur ihre eigene Tradition richtig einzuschätzen, sondern auch ihre Rolle und Mission in der Entwicklung der allgemeinen Kirche zu verstehen.